

Калин Ангелов¹

„ВЪНШНОТО ЗНАНИЕ“ И КАК ДА СЕ ОТНАСЯМЕ КЪМ НЕГО.

Примерът на св. Василий Велики и св. Григорий Богослов

The author is a doctoral student in Patrology in the Department of Systematic Theology at Sofia University. E-mail: kapostoloa@uni-sofia.bg; <https://orcid.org/0009-0007-9205-0249>.

Abstract: Kalin Angelov, *“External Knowledge” and how to approach it? The Pattern of St. Basil and St. Gregory of Nazianz*. The author offers a new look at the views of the two Cappadocian fathers regarding ancient culture and education. Here he compares a number of superimpositions, prejudices, and opinions among modern believers toward secular education with the views of St. Basil and St. Gregory. The latter turn out to be quite progressive not only for their time, but even for the traditionally minded believers in Orthodox countries.

Keywords: *Patristics, Cappadocian Fathers, Orthodox Theology, Ancient Culture, Ancient Heritage, Orthodox Church, Orthodox Ecclesiastical Education*

Често хората, стоящи далеч от Православието, виждат в нашата вяра само един закостенял и неразбираем ритуал; обичай, загубил връзката си със външния свят. Този ритуал и обичай, обаче претендира за голяма, обществена значимост, а външните не разбират тази наша претенция. И с мъка трябва да призная (и то като човек постоянно опитващ да се придържа към църковността), че в подоб-

¹ Докторант в катедра „Систематическо богословие“ при Богословския факултет на СУ „Св. Климент Охридски“

ни констатации – дори и крайни – има някаква капка истина. Ние – Църквата Христова – които наричаме себе си православни – сякаш не обясняваме на света, защо носим това име. И защо претенцията ни за голяма обществена значимост е напълно обоснована. Вината за това, разбира се, не е на света, който не ни разбира. Вината е у нас. Мисля си, че сме заразени от страх. И заради него се плашим от всеки опит за осмисляне на вярата си. Всеки въпрос за нея инстинктивно се приема като заплаха за отстъпление. Започваме да смятаме света за враждебен, нападащ нашето православие. И докато се вкопчваме в опазване на православието, забравяме, че то пази нас. И за да го опазим, запущваме ушите си към света. Уплашени вътре между нас – зовящите се християни – проявяваме несигурност, крамоли и раздори, които внасяме в Тялото Христово. Делим се на едни и на други. А всяко деление в тялото на Църквата – учат ни светите отци – е болест, от която трябва да се лекуваме. Един е истинският лечител – Исус Христос – Той, Богочовекът. Изглежда обаче в страха си не го приемаме и в несигурността си търсим нещо, за което вярваме че е около Него – традицията.

Традицията е стабилна основа, на която да стъпим – истина е. Тук обаче се крие уловка. Не е рядкост (за себе си говоря, за другите не знам) приемаме традицията като едно повторение на словесни формули. Тези формули обаче изговаряме не като християни, а подобно на езичници. Езичниците вярват в суеверията на магическите думи. Звучат им тайнствено и неразбираемо; и вярват, че действат заради самото им празно звекане – без значение дали ги разбират. Та и ние често така пазим традицията. Дърдорим, но не търсим смисъла ѝ; и не го даваме нито на себе си, нито на външния свят. Мисля си обаче, че така се отдалечаваме от изпълнение на последната заповед от земното служение на Господа Исуса Христа – „идете и научете всички народи..., като ги учите да пазят всичко, що съм ви заповядал“ (Мат. 28:19-20).

Протоiereй Александър Шмеман добре е усетил този страх, когато пише в съчинението си: „Евхаристията: Тайнството на царството²:

² Шмеман, Александър прот. *Литургическо Богословие*. София, 2013 [Schmemmann, Alexander, Protopresbyter, Liturgical Theology. Sofia, 2013 (Bulg. Transl.)], 422.

„Именно „религиозното чувство“, а не вярата в първоначалния християнски смисъл доминира, ако не и напълно царува в съвременната православна „църковност“. Обикновено тази постепенно извършваща се подмяна на вярата остава незабелязана, защото отвън, на повърхността на църковния живот религиозното чувство, най-често се проявява като едва ли не стопроцентов стожер на истинската „църковност“ и на „истинското православие“. В православния му вариант то се изразява във вътрешна привързаност към обредите, обичаите, традициите, към всички външни форми на църковния живот. И ето по причина на тази външна „църковност“ на религиозното чувство толкова много хора не разбират, че присъщия му консерватизъм е на практика „псевдоконсерватизъм“, дълбоко чужд, дори враждебен на изначалното християнско предание. Това е консерватизъм на формата, не само без отношение към съдържанието, т.е. към вплътената в него вяра, но и фактически отричащ самото наличие на вътрешно съдържание“.

Прот. Шмеман намира този отказ от разбиране и търсене на вътрешното съдържание за вреден и противен на Христовата заповед. Аз не мога да не се съглася с него. Казано ни е да възлюбим Господа, нашия Бог, от всичкото си сърце, и от всичката си душа и със всичкия си разум и с цялата си сила (Марк. 12:30). Разумът ни присъства в тази заповед; и е ясно, че Бог не изключва интелекта от вярата. Напротив, изисква от нас да насочим всичките си интелектуални сили към възлюбването му и с отказа си да ги ползваме всъщност нарушаваме тази първа и най-голяма заповед³. За наше оправдание ще кажа, че този отказ от разум и разбиране, съпроводен със страх от външния свят, не е нов. Ние, днешните хора, може би го изживяваме като нещо ново, но той ни съпътства още от ранните векове на християнството.

В следващите редове ще се опитам да представя с няколко приме-

³ Виж в тази връзка и I⁶⁰ Обширно правило на Св. Василий Велики (PG 31, 905B – 908B). В превод на английски текстът на правилото може да се открие у Silvas, Anna M. *The Asketikon of St. Basil the Great*. Oxford University Press, 2007, 160-161. На български преводът от руски може да се открие в св. Василий Велики. Творения на светителя Василий Велики: т. 5. Света гора, Атон: Славянобълг. манастир „Св. вмчк Георги Зограф“.

ра от творчеството на двама от светителите – св. Василий Велики и св. Григорий Богослов: 1) как те са се изправяли пред подобни проблеми в тяхното време; 2) и ще покажа какво решение са му дали; 3) накрая, на тази основа ще се опитам да изложа някои свои разсъждения върху днешния ден.

Св. Григорий Богослов и образованието на външните

„Надгробно слово за св. Василий Велики“⁴, известно и като 43-то Слово е една от важните творби на св. Григорий Богослов. По думите на големия изследовател на живота и творчеството на св. Василий – Филип Русо – по същество това е единствената реална „биография“ на светеца, оставена ни от неговото собствено поколение, с която разполагаме⁵.

Творбата се състои от 82 „глави“, и е публикувана от св. Григорий след много внимателна подготовка и редактиране, вероятно три години след кончината на св. Василий, т.е. през 381 г.⁶ Това слово е и една от най-дългите творби на св. Григорий. В нея големият християнски богослов представя хронологично живота на св. Василий. Той започва, като описва достойнствата на бабата и дядото на св. Василий, преминава през родителите му, а после се обръща към братята и сестрите му. Разказва за началното образование на св. Василий, получено от баща му в родния му дом в Неокесария Понтийска⁷. Когато обаче стига до момента със заминаването за Кесария Кападокийска, където в тамошната школа св. Василий се заел да изучава светските науки и където двамата се запознали, св. Григорий спира своя разказ и вмък-

⁴ Λόγος ΜΓ' Εἰς τὸν μέγαν Βασίλειον, ἐπίσκοπον Καισαρείαν Καππαδοκίας, ἐπιτάφιος (PG 36:493-605). В превод на английски текстът може да се намери в Saint Gregory Nazianzen and Saint Ambrose. Funeral Oration. The Fathers of the Church vol. 22. Washington, 1953 27-101.

⁵ Rousseau, Philip. *Basil of Caesarea*. University of California Press, 1994, 18

⁶ Constatas, Fr. Maximos, *Gregory the Theologian, Oration 43: Funeral Oration on Basil the Great*, 1 https://www.academia.edu/28333155/Gregory_Nazianzus_Funeral_Oration_on_Basil_the_Great?source=swp_share (посл. пост. 08.12.2022)

⁷ Виж повече за идентифицирането на родното място на св. Василий у Silvas. *The Asketikon ...*, с. 61-64.

ва § 11. В него той ни оставя в синтезиран вид насоки какво следва да бъде нашето отношение към образованието и знанието на външните.

„Смятам, че всеки, който има някакъв ум, е съгласен, че от всички блага за нас, образованието стои първо. И това се отнася не единствено за нашето и по-благогородното (християнско образование–б.м.), – което е презряло всяка словесна украса и честолюбие и, в което само и единствено е спасението и доброто на умопостигаемите неща, – но и за външното (образование–б.м.). Него мнозина християни оплюват като кроющо козни – измамно и отвличащо ги от Бога; но всъщност го разбират зле. Защото те смятат, че не трябва да се обръща внимание на земята и въздуха и всякакви подобни неща. А това е защото други някои ги схващат лошо – почитат нещата от Бога наместо Бога. Ние обаче, като избягваме опасността, плодовъбираме от тях полза за живот и радост. И не поставяме творението над Твореца (както правят безумните), но от сътворените неща достигаем до Създателя. Така, според казаното от божественият апостол, „плениваме всеки разум“ за Христа (2 Кор. 10:5).

Ние знаем, че и огън и храна и желязо и всичко друго, само по себе си нито е най-полезно, нито най-гибелно. Но това зависи от решението на тези, които ги ползват. И ето, дори сред пълзящите влечуги има такива, които смесваме за спасителни лекарства. Така (от външната наука–б.м.) получихме способността да изследваме и да разсъждаваме съзерцателно (теоретично–б.м.). И отхвърлихме всичко, което води към демони, към блуждаене и гибелна пропаст. Но пък извън тези неща, тя ни подпомага към благочестие: като различаваме лошото от доброто (в ученията на външната наука–б.м.) превръщаме тяхната слабост в сила на нашето учение.

Ето защо, не бива да се презира образованието, както искат някои. Но те, самите, които са на това мнение, трябва да се смятат за глупави и необразовани. Те биха искали всички останали да бъдат като тях, за да бъде скрита тяхната глупост в общата и така

да избегнат изобличаването на невежеството им⁸ (прев. мой).

Впечатляващото в тези думи е кой е обектът на критика на св. Григорий Богослов. Това не са езичниците, елинските философи или дори еретиците от тогавашния ден. Това са „мнозина от християните... които разбират зле“ и поради това презират образованието на външните. Така – твърди светецът – те пренебрегват творението. Гледайки към него, те, без да разбират, виждат нещо противно на Бога, което ги отвлича от Него. Пленени от страха, че някои „почитат нещата от Бога вместо Бога“, предпочитат да си затворят очите към творението и така пропускат Твореца.

Критиката на св. Григорий е насочена към една позиция на уплашено и затворено в себе си „християнство“. В някакъв аспект християните, които са критикувани от него, приличат на езичниците. И двете групи разбират зле творението, и двете групи са „хванати“ в него и не успяват да го надскочат: езичниците – като почитат сътворените неща без да разбират, че отвъд тях стои Творецът; а критикуваните християни – като се страхуват от сътворените неща и презират знанието за тях и така губят възможността да ги надскочат и да отправят взор към Твореца. По този начин, според св. Григорий, и двете групи

⁸ PG 36, 508 B – 509 A: Οἶμαι δὲ πᾶσιν ἀνωμολογήσθαι τὸν νοῦν ἐχόντων, παιδεύειν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν, καὶ ἡμετέραν, ἢ πᾶν τὸ ἐν λόγοις κομψὺν καὶ φιλότιμον ἀτιμάζουσα, μόνης ἔχεται τῆς σωτηρίας, καὶ τοῦ κάλλους τῶν νοουμένων· ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ Χριστιανῶν διαπτύουσιν, ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὰν, καὶ Θεοῦ πόρρῳ βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες. Ὡσπερ γὰρ οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ ὅσα τούτων, οὐκ ἐπειδὴ κακῶς τινες ἐξειλήφασιν, ἀντὶ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ σέβοντες, διὰ τοῦτο περιφρονητέον· ἀλλ' ὅσον χρήσιμον αὐτῶν καρπούμενοι πρὸς τε ζωὴν καὶ ἀπόλαυσιν, ὅσον ἐπικίνδυνον διαφεύγομεν· οὐ τῷ Κτίστη τὴν κτίσιν ἐπανιστάντες κατὰ τοὺς ἄφρονας, ἀλλ' ἐκ τῶν δημιουργημάτων τὸν Δημιουργὸν καταλαμβάνοντες, καὶ, ὃ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, αἰχμαλωτίζοντες πᾶν νόημα εἰς Χριστόν· ὡς δὲ καὶ πυρὸς, καὶ τροφῆς, καὶ σιδήρου, καὶ τῶν ἄλλων, οὐδὲν καθ' ἑαυτὸ χρησιμώτατον ἴσμεν, ἢ βλαβερώτατον, ἀλλ' ὅπως ἂν δοκῇ τοῖς χρωμένοις· ἤδη δὲ καὶ τῶν ἐρπυστικῶν θηρίων ἔστιν, ἃ τοῖς πρὸς σωτηρίαν φαρμάκοις συνεκεράσαμεν· οὕτω καὶ τούτων, τὸ μὲν ἐξεταστικόν τε καὶ θεωρητικόν, ἐδεξάμεθα· ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέρει, καὶ πλάνην, καὶ ἀπωλείας βυθὸν, διεπτύσαμεν· ὅτι μὴ κακ τούτων πρὸς θεοσέβειαν ὠφελήμεθα, ἐκ τοῦ χειρόνος τὸ κρεῖττον καταμαθόντες, καὶ τὴν ἀσθένειαν ἐκείνων, ἰσχὺν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου πεπονημένοι. Οὐκ οὐν ἀτιμαστέον τὴν παιδεύειν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ τισιν· ἀλλὰ σκαιοὺς καὶ ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας, οἱ βούλονται ἂν ἅπαντας εἶναι καθ' ἑαυτοὺς, ἵν' ἐν τῷ κοινῷ τὸ κατ' αὐτοὺς κρύπτηται, καὶ τοὺς τῆς ἀπαιδευσίας ἐλέγχους διαδιδράσκωσιν.

остават затворени в тукашния свят.

Християнинът обаче, не бива да се страхува, нито от творението, нито от знанието за него. Напротив – учи светителят – то е негов път към Бога, защото „чрез сътворените неща достигахме до Създателя.“ Освен за личното спасение, така според св. Григорий се изпълнява и заръката на апостола във Второто му послание до коринтяните – всеки разум да се пленява за Христа. Знаейки външните науки ние може да отговорим на всеки аргумент срещу Христовото учение.

В тези думи св. Григорий застъпва и православния възглед, че само по себе си творението е добро. Той сочи, че от знанието на външните се събират плодове, които са „полза за живота и радост“. С този смисъл светецът вижда във външното образование – т.е. „способността да изследваме и разсъждаваме съзерцателно“ – не пречка, а помощ по християнския път. Това образование подкрепя християнина към благочестието; то му помага да различава силното от слабото и така да превръща слабостите на всяка външна наука в сила на християнската. Изводът, който се налага, е че, в пътя си към постоянно усъвършенстване към Бога, ние не бива да отхвърляме дефинитивно никое знание независимо от неговия произход.

Разбира се, това което ни учи св. Григорий не следва да се разбира като някакъв сладникав „ню ейдж“ – банален призив за блудкава „всемирна любов“. Напротив, светецът полага върху плещите ни голяма и тежка отговорност; защото – казва той – взето само за себе си, нищо от сътворените неща не е нито полезно, нито вредно. Ние, с нашите решения и действия, ние сме тези, които създаваме вредата или ползата от творението. Цялата отговорност тежи върху нас и, нито може да избягаме от нея, нито може да я стоварим на койк друг.

Крайт на откъса е показателен за визията на св. Григорий Богослов, относно хората, които презират образованието и то именно „външното“. Подобни хора не просто не желаят да се издигнат към Бога. У тях има корист. Тяхната цел е да свалят другите до ниво им с чисто земни подбуди – да скрият собствената си глупост в общата.

Св. Василий Велики и книжнината на външните

Подобно отворено отношение към външното образование можем да открием и в един от най-популярните текстове на друг голям кападокиец – св. Василий Велики – „Беседа към младежите как биха могли да се възползват от езическите книги“⁹. Тази беседа обичайно се стои отделно от другите беседи на светеца, като едно особено педагогическо съчинение, „което не е загубило своето значение и до днес“¹⁰.

В нея св. Василий Велики не отрича полезността на светската книжнина. Да, несъмнено, нашите християнски книги са по-добрите – те са книгите на и за истинския Бог! Тази обаче не води епископа на Кесария до крайността да отхвърли като безполезни всички „книги на външните“. Напротив, в подготовката за бъдещия живот – смята той – християнинът трябва да ползва всичко от настоящия живот, което е полезно за постигането му.

Нещо повече, св. Василий Велики намира, че е напълно възможно понякога да се открие сродство между ученията на външните и християнското учение. В тези случаи знанието придобито от външните учения е полезно за нас християните. Но и в обратната ситуация, когато такава близост няма, то пак съществува полезност от изследването им: Като се съпоставят двете учения, изпъква разликата и ние се насочваме към по-доброто¹¹. Подобно на св. Григорий и св. Василий поставя върху ни тежкото бреме да отличим полезното от вредното, но ни дава някои насоки и напътствия.

Преди всичко той сочи какво от външните писания въобще няма

⁹ Πρὸς τοὺς νέους. Ὡς ἂν ἐξ Ἑλληνικῶν ὠφελοῖτο λόγων (PG 31, 564 – 590). Текстът е преведен и български и издаден във Василий Велики. *Шестоднев и други беседи*. Прев. Росен Тенев. София: Народна култура, 1999 [Basil the Great, *Hexaemeron and Other Homilies*. Translated by Rosen Tenev. Sofia: Narodna Kultura, 1999 (Bulg. Transl.)], 155-166. По-долу ползвам този превод с изключение на пасажите, които съм посочил изрично като преведени от мен.

¹⁰ Цоневски, Ил. *Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели*. София, 1986 [Tsonevski, Ilia, *Patrology: Life, Writings, and Teachings of the Church Fathers, Teachers, and Writers*. Sofia, 1986 (in Bulg.)], 249

¹¹ PG 31, 568 B: Εἰ μὲν οὖν ἔστι τις οἰκειότης πρὸς ἀλλήλους τοῖς λόγοις, προὔργου ἂν ἡμῖν αὐτῶν ἢ γινῶσις γένοιτο· εἰ δὲ μὴ, ἀλλὰ τό γε παράλληλα θέντας καταμαθεῖν τὸ διάφορον, οὐ μικρὸν εἰς βεβαίωσιν τοῦ βελτίονος. Вж. и Василий Велики. *Шестоднев...* [Basil, *Hexaemeron*], 156

никаква полезност. Това несъмнено са творбите за порочните хора, както и тези, които описват множеството на езическите богове¹². Подобни на тях са и писанията създадени единствено с цел развлечение на слушателите както и тези, които не заклеяват греха¹³. Като премахва тези напълно безполезни четива обаче, светецът показва множество примери на полезни външни автори и творби.

Така, той се съгласява, че „цялото творчество на Омир е прослава на доблестта и всичко освен художествените притурки, е насочено натам“¹⁴; дава примери от творчеството на Теогнид; оценява софиста Продик от Кеос като „заслужаващ да бъде слушан с внимание, тъй като не е човек за пренебрегване“¹⁵; сочи поведението на Александър Македонски към дъщерите на Дарий като изпълняващо на заповедта на Господа от Мат. 5:28 – да не прелюбодействаме в сърцето си¹⁶; казва, че се възхищава от Диоген „за неговото пълно пренебрежение към всичко човешко; [който е] казал, че е по-богат от великия цар, защото в живота си се нужда е от по-малко неща от него“¹⁷.

Едно любопитно наблюдение се открива в тази творба на св. Василий. Тя, – доколкото ми е известно – е единственото произведение на светеца, в което няма нито един цитат от Светото Писание. Смятам, това не е случайно, а е нарочно търсен ефект в словото му – така той дава нагледен пример че богатствата, които се трупат за бъдния живот, се събират отвсякъде. Човек трябва само да работи неуморно, докато ги търси.

Смятам, че така следва да разбираме и заключителните части на

¹² Василий Велики. *Шестоднев...* [Basil, *Hexaemeron*] , 157

¹³ *Ibid.*

¹⁴ PG 31, 572: Β πάσα μὲν ἡ ποίησις τῷ Ὀμήρῳ ἀρετῆς ἐστὶν ἔπαινος, καὶ πάντα αὐτῷ πρὸς τοῦτο φέρεי, ὃ τι μὴ πάρεργον· Виж и Василий Велики. *Шестоднев...* [Basil, *Hexaemeron*], с. 158. Вероятно, този за когото св. Василий казва, че е опитен в изследването на поетическата мисъл е софистът-езичник Ливаний, при когото той е изучавал риторика в школата в Константинопол.

¹⁵ PG 31, 573 A: ὃ δὲ καὶ αὐτῷ τὴν διάνοιαν προσεκτέον· οὐ γὰρ ἀπόβλητος ὁ ἀνὴρ Василий Велики. *Шестоднев...*, с. 159

¹⁶ Василий Велики. *Шестоднев...*, с. 161

¹⁷ PG 31, 585 B: Ἐγὼ δὲ καὶ Διογένοους ἄγαμαι τὴν πάντων ὁμοῦ τῶν ἀνθρωπίνων ὑπεροψίαν, ὅς γε καὶ βασιλέως τοῦ μεγάλου ἑαυτὸν ἀπέφηνε πλουσιώτερον, τῷ ἐλαττόνῳ ἢ ἐκεῖνος κατὰ τὸν βίον προσδεῖσθαι. Василий Велики. *Шестоднев...* [Basil, *Hexaemeron*], 165

беседата. Там св. Василий Велики дава заръки на читателите си, ползвайки бащините заръки на Биант към сина му – да събира продоволствия за старостта¹⁸. След което добавя:

„Какви именно продоволствия бих подканил да се събират – според поговорката – като бъде обърнат всеки камък, от където би могло нещо полезно за вас да излезе за (бъдещия век – б.м.). И никакви опасности или свързани с това трудности не бива да ни разколебават. Но всеки спомняйки си напътствието, че би трябвало да избере най-добрия живот, – (в радостното очакване този живот да му стане навик) – нека да се опитва с най-доброто. Защото срамът е за тези, които изпускат настоящето; утре да призовават миналото, когато няма да има нищо повече за тях – страдащите“¹⁹ (прев. мой).

Подготовката за бъдещия живот на християнина е тук и сега! Той е длъжен неуморно и без да пада духом да обърне всеки камък, за да събира съкровища отвсякъде, където е възможно. В това си задължение той не е ограничен само до християнското учение. Защото, казва св. Василий „много подкрепя идваща отвсякъде е присъща на тези, които, подобно на големите реки, грижливо събират всичко полезно. Понеже и „добавянето на малко при малко“, не толкова за прибавянето на сребро се отнася, колкото за прибавянето на всяко знание, като правилно се счита, че е казал поета“²⁰ (прев. мой).

Кратки размисли за заключение

¹⁸ PG 31, 588 B: Ἐφόδιον, ἔφη, πρὸς γῆρας κτησάμενος· Василий Велики. *Шестоднев*..., с. 166

¹⁹ PG 31, 588 C – 589 A: Πρὸς ὄνπερ κτᾶσθαι παραινεῖσαιμ' ἂν τὰ ἐφόδια, πάντα λίθον, κατὰ τὴν παροιμίαν, κινουῦντας, ὅθεν ἂν μέλλῃ τις ὑμῖν ἐπ' αὐτὸν ὠφέλεια γενήσεσθαι· μηδ' ὅτι χαλεπὰ ταῦτα καὶ πόνου δεόμενα, διὰ τοῦτ' ἀποκνήσωμεν· ἀλλ' ἀναμνησθέντας τοῦ παραινέσαντος, ὅτι δέοι βίον μὲν ἄριστον αὐτὸν ἕκαστον προαιρεῖσθαι, ἡδὺν δὲ προσδοκᾶν τῇ συνηθείᾳ γενήσεσθαι, ἐγχειρεῖν τοῖς βελτίστοις. Αἰσχροὺν γὰρ, τὸν παρόντα καιρὸν προεμένους, ὕστερόν ποτ' ἀνακαλεῖσθαι τὸ παρελθόν, ὅτε οὐδὲν ἔσται πλέον ἀνιωμένοις.

²⁰ PG 31, 588 B: Τοῖς γὰρ ἐπιμελῶς ἐξ ἑκάστου τὴν ὠφέλειαν ἀθροίζουσιν, ὥσπερ τοῖς μεγάλοις τῶν ποταμῶν, πολλαὶ γίνεσθαι πολλαχόθεν αἱ προσθήκαι πεφύκασιν. Τὸ γὰρ καὶ σμικρὸν ἐπὶ σμικρῷ κατατίθεσθαι οὐ μᾶλλον εἰς ἀργυρίου προσθήκην ἢ καὶ εἰς ἡντιναοῦν ἐπιστήμην ὁρθῶς ἡγεῖσθαι ἔχειν τῷ ποιητῇ .

Несъмнено, можем да разгледаме творбите на св. Василий Велики и св. Григорий Богослов в един чисто исторически аспект. Тогава те са просто една фаза християнизацията на елинизма – част от синтеза на гръцката философия с еврейската месианска идея²¹. Разгледани обаче в техния богословски аспект – като творби на просияли отци на Църквата, които носят вечното и непроменливо благовестие, което е отвъд динамиката на човешката история – смятам – откриваме послание, което е валидно и днес.

Двамата светители от Кападокия проповядват едно отворено към света Християнство. То не се страхува да се вгледа в творението. Напротив, чрез творението то отправя своя взор към Творецът. То не се ужасява от писанията на чуждите. Напротив, разглежда със спокойно любопитство всяко външно учение, защото знае, че носи истина несравнимо по-голяма. Срещата на това християнство с външната наука и свят може само да укрепи вярата му, а не е да я разколебае. Това християнство, прочие, е нашата православна традиция – здравата опора, на която да се облегнем. Другото е страх и фанатизъм зародени от нашето маловерие.

Защото, на какво учи фанатизмът? Не е ли на несигурност, с която сее страх, ужас и паника в сърцата на слушателите си. Той ни внушава, че днешният свят е фундаментално различен от вчерашния; че днес – специално – Християнството е под особен натиск от външния свят. Учи ни и на някакво фарисейско самодоволство, че сме спасени, защото се зовем православни, а другите са без значение. Фанатизмът пропуска обаче, че от християнска гледна точка, новите предизвикателства не правят света фундаментално различен. Царството Христово никога не е било и няма да бъде от този свят и в това отношение няма разлика между времето на Пилат Понтийски, времето на Ка-

²¹ Вж. още Цоневски, И. „Древните Християнски Апологети и Гръцката Философия“. ГДА 1957-1958 [Tsonevski, I., "The Early Christian Apologists and Greek Philosophy." Yearbook of the Theological Academy (GDA), 1957-1958 (in Bulg.)], 185-251. Вж. също VanderKolk, Daniel. *The Late Antique Christian-Pagan Synthesis within St. Basil the Great's "To Young Men on Reading Greek Literature"*. A paper submitted for the Patristic Symposium held at St. Andrew's Greek Orthodox Theological College in Sydney, Australia, 2014, 3-4. https://www.academia.edu/8378208/The_Late_Antique_Christian_Pagan_Synthesis_within_St_Basil_the_Greats_To_Young_Men_on_Reading_Greek_Literature_?source=swp_share посетено на 19.12.2022

падокийците и нашето собствено време. Всички ние живеем в последните времена, в които „приблужи си Царството небесно“. Това е времето на покаянието, което е отредено за опрощаване на греховете. Бъдещият век е векът на съда и отплата.²²

Както през IV в., така и през XXI в. християните следва да търсим волята на Бога и да изпълняваме заповедите Му. И днес както и през IV в. имаме същата тази заповед дадена от Христа Бога и предадена ни от светите апостоли – да вървим и научим всички народи. Но, за да научим всички народи, срещата ни с външния свят е неизбежна, сблъсък ни с тяхното знание също. Затворим ли се, губим истината Христова. Вкопчването ни в някакви неразбираеми за нас думи, в словесни формули, в точния жест, ги превръща идол за нас: едно изпразнено от съдържание човешко произведение. Тогава за цялата си фарисейска гордост, че се наричаме православни може да получим упрека от Кръстителя Йоан: „и не помисляйте да думате в себе си: наш отец е Авраам; защото, казвам ви, Бог може от тия камъни да въздигне чедо Аврааму“ (Мат. 3:9).

Св. Василий Велики и св. Григорий Богослов учат, че разумът е дар Божий; като даден ни от Бога той е добро. Да, в своето грехопаднало състояние, разумът може да заблуди човек и да го поведе към пропаст, да се превърне в съблазън. Но всеки, който вижда само тази опасност е „християнин, който разбира зле“. Той не знае как да извлече полезното от Божия дар. И вярно е, че в съчинението си „За Вярата“ св. Василий поучава, че „Величието и Славата на Бога са неопишуеми чрез слово и непонятни чрез ум; с дума или мисъл нито се изясняват, нито обмислят се какво са“²³ (прев. мой). Че Бог е недостижим за нашата мисъл и представа е Православна истина – и няма нищо нихилистично в нея. Тази истина е позитивна и градяща. Тя ни учи, че човек, докъдето и да стигне в Христовия път, винаги ще има още

²² Виж в тази връзка Глава 2 от *1^{мо} Нравствено правило* на св. Василий Велики [Chapter 2 of the First Moral Rule (or The First Moral Canon) of St. Basil the Great], PG 31, 700 C: Ὅτι τῆς μετανοίας καὶ τῆς ἀφέσεως τῶν ἁμαρτιῶν ὁ παρὼν ἐστὶ καιρὸς· ἐν δὲ τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἡ δίκαια κρίσις τῆς ἀνταποδόσεως.

²³ PG 31, 681 A: Περὶ πίστεως, ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ μεγαλειότητα καὶ δόξαν, καὶ λόγον ἀπερίληπτον οὖσαν, καὶ νῶ ἀκατάληπτον, ἐνὶ μὲν ῥήματι ἢ νοήματι οὔτε δηλωθῆναι, οὔτε νοηθῆναι οἷόν τε ἔν.

и няма да стигне до край. Светата Троица – нашият Бог – Отец, Син и Свети Дух, е извор, който не се изчерпва. А нашето призвание е да черпим от него.

Смятам, че двата примера от творчество на кападокийските отци, са утвърждаване именно на тази позитивна истина за нас. И съзнавайки това, трябва да вървим и да научим всички народи – което, именно е нашата обществена задача, от която може да черпим своята важност като православни.

Библиография

Василий Велики. Шестоднев и други беседи. Прев. Росен Тенев. София: Народна култура, 1999 [Basil the Great, Hexaemeron and Other Homilies. Translated by Rosen Tenev. Sofia: Narodna Kultura, 1999 (Bulg. Transl.)].

Constas, Fr. Maximos, Gregory the Theologian, Oration 43: Funeral Oration on Basil the Great, 1 https://www.academia.edu/28333155/Gregory_Nazianzus_Funeral_Oration_on_Basil_the_Great?source=swp_share (посл. пост. 08.12.2022).

Saint Gregory Nazianzen and Saint Ambrose. Funeral Oration. The Fathers of the Church vol. 22. Washington, 1953.

Rousseau, Philip. Basil of Caesarea. University of California Press, 1994.

Silvas, Anna M. The Asketikon of St. Basil the Great. Oxford University Press, 2007.

Цоневски, Ил. Патрология. Живот, съчинения и учение на църковните отци, учители и писатели. София, 1986 [Tsonevski, Iliya, Patrology: Life, Writings, and Teachings of the Church Fathers, Teachers, and Writers. Sofia, 1986 (in Bulg.)].

Цоневски, И. „Древните Християнски Апологети и Гръцката Философия“. ГДА 1957-1958 [Tsonevski, I., “The Early Christian Apologists and Greek Philosophy.” Yearbook of the Theological Academy (GDA), 1957–1958 (in Bulg.)].

VanderKolk, Daniel. The Late Antique Christian-Pagan Synthesis within St. Basil the Great’s “To Young Men on Reading Greek Literature”. A paper submitted for the Patristic Symposium held at St. Andrew’s Greek Orthodox Theological College in Sydney, Australia, 2014.

Шмеман, Александър прот. Литургическо Богословие. София, 2013 [Schmemmann, Alexander, Protopresbyter, Liturgical Theology. Sofia, 2013 (Bulg. Transl.)].